

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա Ի Ե Տ Ա Բ Ե Ր Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն .

ՍԷՐ ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ կամ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ .

Բնական է մարդուս սիրել այն երկիրն՝ ուր իւր ազգակցացն ու արեւակցացը հետ իմիասին կրնակի. հասարակաց մայր եւ դայեակ կհամարի զայն, վրան սեր կկապէ, եւ անկալ իրեն միութեան կեդրոնաձիգ զօրութիւն մը կըլլայ :

Եւ յիրաւի, երբոր մարդիկ կմտածեն քէ այն երկիրն որ իրենց կենդանութեանը ժամանակ զիրենք իւր վրայ կվերցընէ, կկերակրէ ու կմեծցունէ, նոյնը նաեւ իրենց մահուրնէ ետքը զիրենք իւր ծոցը պիտի առնու ամփոփէ, զօրաւոր կապով մը իրենք զիրենք իրարու հետ կապուած կգտնեն : « Ձեր բնակարանը իմինս պիտի ըլլայ, ձեր ժողովուրդը իմ ժողովուրդս, կըսէր Հոուս իւր Նոյեմի սկեսրոջը. այն երկիրն ուր դուք պիտի մեռնիք եւ քաղուիք, ես ալ հոն պիտի մեռնիմ ու հոն պիտի քաղուիմ : »

Յովսէփ Նահապետն ալ իւր վերջին մտածութիւնը ապագայ հայրենեացը վրայ դարձուցած՝ կցաւեր կնոգար որ ինքքանկէ դուրս կմնոնի, ու սրտառուջ ձայնով մը մահուան անկողինն մէջէն կաղաչէր կաղաւտեր իրեն եղբարցը . « Աստուած ձեզ այցելութիւն պիտի ընէ եւ մեր հարցը խոստացած երկրին մէջ պիտի տանի զձեզ հաստատէ . հետեւնիդ տարէք իմ ոսկորներս : » Եւ այս եղև իւր վերջի խօսքը. մեռնելու վայրկեանը քաղցր էր իրեն յուսալ որ եղբարցը հետ պիտի երթայ Աստուծոյ անոնց տուած հայրենիքը, եւ ոսկորներն հոն իւր հայրենակցացն մէջ աւելի խաղաղ պիտի հանգչին :

Եւ այս՝ բնական զգացում մի է ամենայն ժողովրդոց, վասն զի ամենքն ալ առ հասարակ նոյն սիրտը ունին : Թեմիստոկղ արեւնացին հայ-

րենիքեն աքսորուելով՝ Պարսից Արտաշէս Երկայնաձեռն թագաւորէն մեծ ընդունելութիւն գտեր էր, եւ մեծ պատուով քովը կրեակէր. սակայն երբոր տեսաւ որ թագաւորը հայրենեացը դէմ պատերազմ բացաւ եւ իրեն կրլանձնէ զօրացը սպարապետութեան պաշտօնը, աւելի ուզեց հայրենեացը սիրոյն համար քոյն առնելով մեռնիլ՝ քան թէ անոր դէմ գնէք առնուլ փառաւորուիլ. եւ մեռնելու ժամանակ աղաչելով աղաչեց բարեկամացը որ ոսկորներն առնուն տանին իւր հայրենիքն Ատտիկէ, որպէս զի գոնէ ոսկորները վայելեն այն քաղցր հայրենիքը՝ ուսկից որ ինքը զրկուեցաւ :

Եւ այս զգացմամբ է դարձեալ որ լաւ ու ազնուամիտ մարդիկ ուր ալ ըլլան, ինչ հանգիստ՝ ուրախ եւ փառաւոր վիճակի մէջ ալ որ գտնուին՝ դարձեալ իրենց հայրենիքը կմտածեն, անոր կարօտը կքաշեն, անոր կհառաչեն, անոր յաջողութեամբն ու պայծառութեամբը կուրախանան կգուարբանան, եւ անոր ձախորդութեամբն ու բշուառութեամբը կտխրին ու բշուառ կըլլան :

Նենմի հրեայն, Պարսից երկայնաձեռն ըսուած Արտաշէս թագաւորին մատուցուեց եղեր ու մեծ պատուոյ մէջ էր. բայց հայրենի երկրէն դուրս ըլլալն իրեն մեծ վիշտ էր. « Թագաւորին առջեւն էի, կըսէ, իրեն զինի կուտայի եւ վշտահար կերեալի: Թագաւորն ըսաւ ինձ. Որովհետեւ հիւանդ չես, ինչո՞ւ երեսդ այդպէս տխուր է: Պատասխանեցի իրեն. Եւ խնայեալ կարելի է որ երեսս տխուր չըլլայ, որովհետեւ հարցս բաղուած քաղաքն աւերակ է եւ դռները այրած մըրկած: Թէ որ կուգես ինձ շնորհք մը ընել, զիս Հրեաստան զրկէ ուր հօրս գերեզմանն է, որպէս զի զայն նորէն շինեմ պայծառացրեմ: »

Այնպէս սիրելի եղած էր Նենմի թագաւորին որ անկարելի էր խնդրոյն չկատարուիլը: Եւս առաւել՝ որ նոյն խակ ըրած անշահասէր խնդիրքը՝ թագաւորին առջեւ աւելի պատկառելի ու սիրելի կընէր զինքը, որովհետեւ փոխանակ իւր անձը մտածելու եւ իրեն համար փառք պատիւ խնդրելու, — այսպիսի գեղեցիկ առիթ մը ձեռք ձգած ըլլալով, — ինքը իւր հայրենեաց օգուտը եւ շահը կմտածէր, ամեն բանէ աւելի վեր դնելով գհայրենիս:

Ուրախութեամբ կվազէ կհասնի Հրեաստան, քաղաքացիքը քովը կկանչէ որք հասարակաց հայրենեաց սիրովը իրարու հետ միաբանած էին, եւ « Գիտէք, կգրուցէ անոնց, որ մեր վըշ-

տաց ու բշուառութեան պատճառն այն է որ Երուսաղէմ աւերակ է եւ դռներն այրած ապակաւեմ. եկէք միանամք ու վերստին շինեմք զայն: »

Յորջափ Հրեայք իրենց հայրենիքէն հեռի՝ օտար երկրի մէջ կեցան, աչքերնուն արցունքը չջորցաւ, եւ իրենց Սիոնը յիշելով բաժնած արտասուօք՝ իրենց գերութեան տեղը Բաբելոնի գետերուն ջրերը կուռեցընէին. ինչ սրտառուց նկարագիր է զոր սաղմոսերգուն իրենց բերնէն կընէ. « Ի գետս Բաբելացոց, անդ նստեաք եւ լայաք, որպէս յիշեցաք մեք անդ գմիովն: Ի մէջ ուռեաց նոցա կախեցաք զկտակարանս մեր: Անդ հարցանէին զերիչք մեր զբանս օրհնութեան, զերեմարք մեր ստիպէին զմեզ եւ ասէին. Օրհնեցէք մեզ, օրհնեցէք մեզ յօրհնութենէ Սիոնի. խակ զիմարդ օրհնեսցուք զօրհնութիւնս Տեառն յերկիր օտար: » Եւ մէջերէն ամենքը առանձին առանձին ուխտ անլուծանելի կընէին հայրենեաց հետ ու կըսէին « Եթէ մոռացայց զքեզ Երուսաղէմ, մոռացցի զիս աչ իմ: » Այնու եւս գոհ չըլլալով վրան կաւելցունէին. « Կցեսցի լեզու իմ ի քիմս իմ թէ ոչ յիշեցից զքեզ, թէ ոչ նախ նուագեցից զքեզ Երուսաղէմ, սկիզբն ուրախութեան իմոյ: »

Արդեօք մեր Հայաստանն ալ ունի այսպիսի վսեմախոհ որդիք, որ զինքն ոգւով չափ սիրեն ու իրեն ըսեն ուխտիւք, « Եթէ մոռացայց զքեզ Հայաստան, մոռացցի զիս աչ իմ, » եւ Նենմիի մը պէս անոր պայծառութեանը աշխատին: Պայծառութիւն ըսելով ինչ կհասկընամք. — Հայրենեաց աչուրները կուրցունելու ջանացող տգիտութեան բանձրամած խաւարը փարատել, որպէս զի կարող ըլլայ բանալ զանոնք իլոյս զիտութեան եւ քաղաքակրթութեան: Եւ ինչով արդեօք այս մահառիթ խաւարս կրնայ փարատիլ. — Դպրոցներով, Դպրոցներով, դարձեալ եւ միշտ ԴԳՐՈՑՆԵՐՈՎ:

Բաշ հասկըցած կերեւան ազգերնուս մէջ այն յաւերժական յիշատակաց արժանի վնն անձինք, որ հայրենեաց սիրով վառուած են, եւ որոց սկիզբն ուրախութեան է հայրենիք եւ անոր յառաջադիմութիւնը, թէ ազգերնիս այն ժամանակ սկսեր է իւր ամեն տեսակ աշխարհափայլ զարդերէն ու պարծանքներէն զրկուիլ կողոպտուիլ, երբ սկսեր է *սղիսութիւն* ըսուած ամենավնասակար՝ ապակաւիչ զագանը իւր մէջը մըտնել, ու իւր մահաճոտ որջը հաստատուլ. եւ որովհետեւ զիտեն փորձով թէ դպրոցներով ու վարժարաններով միայն կհալածուի այն չար բազ-

մագլխի գազանը, ամեն ջանք կրենն ազգերնուս մէջ այս ամենօգտակար շէնքերուն քիւր շատցունելու, եղածները պաշտպանելու, խնամարկելու, քաջալերելու, զօրացունելու, բարեկարգելու, վասն զի համոզուած իսկ են քե ազգերնուս մէջ յաճախ տեսնուած, աւանդ, ամենավնասակար ախտերէն մէկը՝ *անմիաբանութիւն*՝ դառն ու մահաբոյն պտուղ եւ արգասիք է տգիտութեան, որուն վրայ ուրիշ անգամ առանձին միտք ունիմք խօսելու :

Երբե ասկէց խել մը տարիէն հայ ժողովուրդն ալ եւրոպական ժողովրդոց եւ ազգաց պէս զիտութեան, դաստիարակութեան եւ կրթութեան մշտապայծառ լուսովը լուսաւորուի, որոնն պիտի երբայ արդեօք այս մեծ յեղափոխութեան պարծանքը. որոնք համօրէն արդի եւ ապագայ ազգին բերանալիր գովութեանն արժանի պիտի ըլլան . որոնց վաղանցուկ յիշատակը ամբողջ ազգի մը անկեղծ երախտագիտութեամբը անմահութեան կնիք պիտի առնու . որոնք բազմաբիւր ազգի մը անսուտ բերենն այս Ազգասէր, Ազգախնամ, Ազգաշէն, Ազգաշահ, Ազգապատիւ, Ազգակեցոյց, Ազգախրախոյս... նախանձելի պատուանուններէն մէկուն արժանի պիտի ըլլան... Ազգի մը *անսուտ քերեկն* ըսինք, վասն զի շատեր կան, շատերն ալ տեսեր ենք եւ կճանաչեմք որ գործօք եւ մտօք նայիս ազգատեաց են, եւ սակայն շողորբոր պատառաբոյծ մարդիկ առանց խղճմտանքի անոնց ԱՅՊԱՍԷԸ սրբազան պատուանունը կուտան, որոց երանի քե իդատապարտութիւն կամ յուղղութիւն եւ իզգաստութիւն ըլլար այն : Բայց ուրախ ենք, բոլ ուրախանայ ընդ մեզ նաեւ ազգը, որ օր ըստ օրէ այսպիսի սուտ ազգասիրաց քիւր կպակսի, եւ ճշմարիտ ազգասէրք կշատնան ու կաճին իրագմութիւն, որոց ջանքը, հոգն ու հանապազօրեայ մտմտութիւն է ազգին միութիւնը, յառաջադիմութիւնը, լուսաւորութիւնն ու փառաւորութիւնը . արդարեւ ազնուական սրտից եւ վեհ ոգւոց արժանի խորհուրդ եւ իղձ . վասն զի մարդուս իւր ազգը սիրելէն եւ անոր բարգաւաճանացը աշխատելէն ու քրտինք քափելէն աւելի ինչ ցանկալի ու փառաւոր բան կրնայ ըլլալ քե իւր կենդանութեանը ժամանակ եւ քե մանաւանդ յետ մահուան... Այն բախուած բարոյական եւ նիւթական քրտանց կարիւններն օր պիտի գայ որ քաղցրաբոյր հոգեզուարճ վարդեր ու մշտափրփր անբառամներ պիտի դառնան... Այսպէս մեզի պէս հասկըցած են զայս

համօրէն հայրենասէրք ճշմարիտք, այսինքն անոնք որ առաքինի են, ազնուամիտ եւ ազնուասիրտ, որ իրենց ամեն պարտքը կճանաչեն, զանոնք կսիրեն, զանոնք կատարելու կաշխատին, ամեն տեղ սեր եւ խաղաղութիւն կքարոզեն . գժտութեան եւ անմիաբանութեան բարեաց խափանարար կործանիչ ոգին ամեն տեղ կջանան մարել, զամենքը կհաշտեցունեն, իրարու դեմ զայրացեալ ու վրեժխնդիր ոգիքը կհանդարտեցընեն՝ անյիշաջարտութեան կյորդորեն, եւ մէկ խօսքով՝ հարկը պահանջած ժամանակ պատրաստ են իրենց ամեն անձնական շահերը, նաեւ կեանքը՝ հայրենեաց սուրբ օգտին եւ փառացը բոլորանուէր գոհելու :

Թեպէտեւ վերը այս ճշմարիտ ազգասիրաց եւ հայրենասիրաց մէկ քանի օրինակ տուինք, բայց փափաքելով անոնց օրհնեալ բուռն օր ըստ օրէ ազգերնուս մէջ աճիլն ու բազմանալը տեսնել, այս ու յաջորդ բուերնուս մէջ ուրիշ օրինակներ եւս իմէջ պիտի բերեմք իյորդոր եւ ինմանութիւն :

— Քրիստոսէ 1071 տարիի ջափ յառաջ Արեւնացիք Հերակղեանց դեմ պատերազմ բացին որ եկեր Պեղոպոնեսի տիրապետեր էին, եւ իրենց Ատտիկէ գաւառին ալ կսպառնային : Իրացընէ ալ օրէ օր աւելի զօրանալով ու յաղթութենէ յաղթութիւն եկան մինչեւ Արենքի դուռը հասան : Արեւնացւոց Կողբոս Բագաւորը յուսանաւորած՝ պատգամ հարցուց . պատգամախօսը պատասխան տուաւ քե երկու ժողովրդոց՝ այսինքն Արենացւոց ու Հերակղեանց, որոնն որ Բագաւորը մեռնի՝ այն ժողովուրդը պիտի յաղթէ : Հերակղեանք ալ պատգամ հարցուցին, նոյն պատասխանն առին :

Մտածեց արիասիրտն Կողբոս որ լաւ է ժողովրդեանը սիրոյն համար մեռնի՝ քան քեկենդանի մնալով անոր յաղթուելուն պատճառ սեպուի : Առանց իւր միտքը մարդու յայտնելու՝ բանակին զլուխն անցաւ, ելաւ Հերակղեանց դիմացը, երբոր տեսաւ որ անոնց նետերն ամենեւին դեպի իւր կողմը չեն նետուիր (որովհետեւ Հերակղեանք զինքը ճանչնալով ամենզգուշութիւն կընէին որ պատգամը անոր վրայ չկատարուի), մէկդի ձգեց վրայի Բագաւորական ծիրանին, գեղացի մուրացկանի հագուստ մը հագաւ, նետուեցաւ բշնամեաց մէջ ու Քոէ յաղթութիւն, ով Արենք, կանչելով, զարնուեցաւ մեռաւ : Իսկ զօրքը իրենց Բագաւորին ազգասիրական անձնանուէր գոհն որ տեսան, անանկ քաջութեամբ սրտերնին վառուեցաւ՝ որ մէկէն քշեցին հալածեցին Հերակղեանքը :

— Մեսենացիք, ժողովուրդ Յունաստանի, պատերազմե՛ սովե ու ժանտախտեն հոգին ին բերանին եկած, Դեղփիս մարդ յուղարկեցին պատգամ հարցուցին. եւ պատգամ առին քե աստուածոց բարկութիւնն իջեցունելու համար պետք է որ բազաւորազն կոյս մը զոհեն անոնց։ Իշխանազունք Մեսենիոյ ահուղողու մէջ ընկան որ չըլլայ քե մահահրաւեր վիճակն իրենց զստերացը վրայ իյնայ. իրենց զաւկին արեամբը հասարակաց բշուառութիւնը վերցունելն անտանելի կերեւար աչքերնուն ... Աղէկ որ մէջերնին կար նաեւ մէկը որ իրենց պէս ցեղով միայն ազնուական չէր, ազնուական էր նաեւ սրտիւ, ազնուական էր նաեւ ազգասիրութեամբ, Արիստոմենէս։ Չքնաղազեղ դուստր մի ուներ՝ միակ յոյս տան իւրոյ. անձնական երջանկութիւնը հայրենակցաց երջանկութեանը նուիրեց, եւ սիրելի աղջկան մահուամբը աստուածոց բարկութիւնը հայրենացը վրայէն ջանաց հեռացունել։

— Արիստիդէս եւ Թեմիստոկղէս արեւացի իշխաններն իրարու սաստիկ բշնամի էին, եւ մէկզմէկէին կրնար քաշել՝ մանաւանդ Թեմիստոկղէս զԱրիստիդէսը։ Անգամ մը երբոր ժողովուրդը զիրենք ընտրեց որ տեղ մը մէկտեղ դեսպան երբան, վհանձնութեամբ հասարակաց օգուտն ամեն անձնական կրքերէ ու վրեժխնդրութենէն վերդնելով իրարու հետ միացան, եւ Արեւքիդոնէն դուրս ելլելու ժամանակնին Արիստիդէս դարձաւ Թեմիստոկղէսին ըսաւ. « Հոս բողոմք մեր բշնամութիւնը. իդարձին՝ քեոր կուզես. նորէն կրնամք զայն հոս գտնել։ »

— Լակեդեմոնացիք երբոր բռնեցին Պարսից Քսերքսէս բազաւորին ղեսպանները սպաննեցին, պատգամ ելաւ որ երէ շուտով այս եղեռնագործութիւնը չքաւեն, գլուխնին մեծամեծ չարիք պիտի գան։ Երկու քաջ Սպարտացիք, Բուրիս եւ Սպարտիս, իրենց անձը հասարակաց փրկութեանը նուիրեցին։ Ինքնայօժար սիրով զնացին Քսերքսէսին զրուցեցին որ իրենց մահուամբը ղեսպանացը սպանութեան վրեժն առնու։ Չարմացաւ բազաւորն անոնց արիւրեանը վրայ. եւ ոչ միայն իրենց մագին անգամ չղպաւ, այլ եւ աղաջեց որ քովը իւր արքունիքը կենան։ Բայց հայրենասէր Լակեդեմոնացիք պատասխանեցին. « Կրնամք հայրենիքէն դուրս ապրիլ մեր՝ որ անոր համար մեռնիլ կուզէինք։ »

Ո՛հ հայրենասէրք, ինչպէս յիշատակնիդ նաեւ լտարաց սիրելի է եւ պաշտելի... եւ տարիներուն

հոյովելովը փոխանակ աղօտանալու եւ հիննալու, աւելի պայծառ կփայլին ու կնորոգուին։ Չեր հայրենասիրական վեհ գործերը կարգացողն ու ձերյիշատակին եւ անուան անոնցմով անմահանալն ու նաեւ օտարազգեաց սիրելի ըլլալը տեսնող խելացի մարդը՝ կարելի չէ որ ձեր օրինակին հետեւելու մեծ փափաք մը սրտին մէջ չզգայ։ Երանի անոր որ այն փափաքն ի գործ կղնէ եւ ներկայու ապագայ ճշմարիտ եւ անանց փառաց ինքզինքն արժանի կրնէ։ Ո՛հ, երէ այս փափաքն ի գործ դնող Հայկազանց փոքրիկ քիւր աճէր. բազմանար ինչպէս քիչ ժամանակի մէջ հսկայաքայլ առաջ կերթար ազգերնիս, եւ կերպարանափոխ կծաղկէր կփառաւորուէր։

— Տօնի մը օր Թերացիք իրենք զիրենք կերուխումի տուեր կուրախանային. միայն մէջերնէն քաջայաղք գօրավարն Եպամինոնդաս՝ լոխկ մնջիկ կալտրտէր։ Բարեկամներէն մէկը քովը կմօտենայ լուրբեամբ պտըտելուն պատճառը կհարցունէ։ « Կմտածեմ, կըսէ, քե ինչպէս կրնամ ընել որ միշտ այսպէս զուարճանաք եւ տեղէ մը վախ կամ կասկած չունենաք։ » Մինչդեռ իւր քաղաքացիքը զուարճութեանց մէջ ընկղմած՝ իրենց օգուտը մոռցեր, մէկդի դրեր են, Եպամինոնդ իրենց համար կմտածէ, իրենց օգտին կհսկէ։ Որպիսի վհանձնութիւն, որպիսի հայրենասիրութիւն։ Այս վհանձն ու հայրենասէր ոգին կենացը մինչեւ վերջին վայրկեանը վրան կենդանի մնաց։ Մանտինեայի քով Սպարտացւոց դէմ քաջութեամբ պատերազմած ժամանակը սաստիկ վերք մը առաւ Եպամինոնդ կուրծքին. մէկէն զինքը վրանը բերին. սլաքը վերքին մէջ մնացեր էր, վիրարոյմներն ըսին որ երէ երկաքը վերքէն դուրս հանեն՝ մէկէն կմեռնի։ Եպամինոնդ վահանն ուզեց, ու երբոր բերին՝ ուրախութեամբ վրան նայեցաւ որ հետն այնչափ պատերազմներու մէջ մտեր ու այնչափ յաղթութիւններ ըրերէր։ Հարցուց պատերազմին համար. եւ երբոր լսեց քե Թերացիք յաղթեցին, « Մի՛ կարծէք, ըսաւ, իւր բարեկամացը, որ ասիկա իմ կենացս ետքի օրն է, մանաւանդ քե երջանկութեանս սկիզբն է. որովհետեւ Թերէն յաղթող կրողում, Սպարտան խոնարհած, եւ Յունաստանն ազատ »։ Տեսաւ որ բարեկամները անորդի մեռնելուն վրայ կուլան. Մի՛ լաք, ըսաւ, ինձի երկու անմահ զուկըներ կրողում. Լեկտրայի ու Մանտինեայի յաղթութիւնները »։ Այս խօսքն ըսելէն ետքը քաշեց երկաքը վերքէն հանեց ու մեռաւ՝ վերջին մտածմունքն ալ իւր Հայրենեացը վրայ տարածելով։